

NAGY JÓZSEF

AZ EGRI JOGAKADÉMIAI KÉPZÉS FÉNY- ÉS ÁRNYODALAI

1. A kezdetektől a csúcsig (1740–1900)

A középkori egyetemalapítási kísérletek után (1395 és 1465) közel két évszázad telt el, amíg 1635-ben Pázmány Péter megalapította a nagyszombati egyetemet. Az egyetemi oktatást a jezsuitákra bízta, jogászképzés azonban az egyetemen 1667-ig nem volt. Ennek ellenére jogtudó, jogilag képzett szakemberek már a 16. század végén megjelennek, főleg a városokban, de természetesen nemcsak, földbirtokosok peres ügyeit is ezek vállalják fel. A jogilag képzett személyek megjelenése a reformációval volt kapcsolatos. Az 1500-as évek második felétől kezdve református vagy evangélikus vallásra áttért mezővárosok, vagy nagyobb falvak lakossága főleg németalföldi protestáns egyetemekre rendszeresen küldött értelmes fiatalokat, akik ott jogi ismereteket is szereztek, s hazatérve a debreceni, pápai, sárospataki kollégiumokban nemcsak lelkészeket vagy tanítókat, hanem jogászokat is képeztek.¹ Mivel a protestáns egyházak állami korlátozások miatt főiskolákat nem létesíthettek, kollégiumaikban a középiskolai oktatást kiterjesztették a bölcsészeti, teológiai és jogi tanulmányokra is. „Az a gondolat, hogy a nemesség egy jelentős részéből szakszerűen képzett értelmiség alakuljon, a királyi Magyarországon csak a 17. század második felében merült fel. Akkor sem a rendi politika, hanem a katolikus egyház kezdeményezésére, amely az ellenreformáció térnyerésével az addig protestáns neveltetésű városi, vármegyei, kamarai és központi bírósági tisztviselőket gyorsan akarta katolikusokkal helyettesíteni, s ezért egészítette ki jogi karral a nagyszombati egyetemet.”²

A nagyszombati egyetem jogászképzése – különösen a török hódoltság felszámolása után, a megyei autonómiák újjászervezése és a megnövekedett birtokperek időszakában – még évtizedek múlva sem volt képes a protestáns jogtudók dominanciáját felszámolni. Ezt a helyzetet ismerte fel Foglár György kanonok, amikor 1740-ben az egri joglyceum megalapítását így indokolta: „... legyenek katolikus jogtudók, s a főpapok, kahtolikus urak ne kényteleníttessenek, miként eddig, jogaik védelmét akatholikus ügyvédekre bizni, s velük még titkos

---

¹ Szabó: Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 888. o.

² Magyarország története 1526–1686. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 1489. o.

okmányaikat is közölni.”³ Az alapító vagyonának jelentős részét ennek az iskolának a megszervezésére fordította, és az 1741. évi 44. tc.-ben az országgyűlés is megerősítette létezését. Az egri jogi iskola megalapítása jelentős volt, minthogy Magyarországon a nagyszombati egyetemen kívül hivatalosan ez volt az első jogászokat képző intézmény. Kezdetben kétéves volt a tanulmányi idő, előbb 12, majd 20 hallgatóval és két jogtanárral. Először a papi szemináriumban helyezték el, majd 1754-ben átköltöztették őket az alapító által vásárolt. ún. Foglár-intézetbe, a mai Kossuth Lajos u. 8. sz. alá, ahol szállás és előadótermek is voltak.

Az egri jogi iskola szervezetét és tanulmányi rendjét 1755-ben szabályozták véglegesen. A jogi iskola igazgatóját a püspök nevezte ki a káptalan tagjai közül. Három tanár oktatott benne, két világi tanár hazai jogot tanított, egy paptanár pedig történelmet, matematikát, polgári építészetet, földmérést, földrajzot. Az egri jogi iskola tanulmányi és vizsgarendje olyan magas színvonalon állt, hogy 1760-ban a nagyszombati egyetem jogi karának reformja során az egri mintát vették alapul. Tanárai közül már az első években jelentős nevet szerzett magának Huszty István, aki 1741–1747 között tanított a főiskolán. Tankönyvét, amely *Jurisprudentia Practica seu commentarius novus in Jus Hungaricum* (Gyakorlati jogtudomány, vagy új magyarázat a magyar joghoz) címmel először 1745-ben jelent meg Pesten, még a 19. század elején is használták a jogi főiskolákon.⁴

Az egri egyetem gondolata, s az egyetemi oktatásnak megfelelő épület építésének a terve Barkóczy Ferenc püspökben vetődött fel először, megvalósítása azonban már utódjára Esterházy Károlyra (1761–1799) várt. Amikor Eszterházy elfoglalta az egri püspöki széket, már folytak az új tanulmányi épület tervezési munkálatai. Barkóczy elképzeléseinek megfelelően Gerl József bécsi építész a mai Líceum helyén egy emeletes tanulmányi épületet tervezett, amelyben a bölcsész és teológusképzést valósították volna meg. Eszterházy azonban arra utasította a tervezőt, hogy egy emelettel növelje meg az épületet, hogy abban a jogi iskola is helyet kapjon. Alig indult meg az építkezés, amikor 1763 októberében Eszterházy felterjesztette tervét Mária Teréziához az egri egyetemről, kérve annak állami elismerését, de kérelmét a királynő elutasította.⁵ Ez nem tántorította el Eszterházyt eredeti tervétől, az építkezés tovább folytatódott, s 1774. október 8-án a püspök elrendelte, hogy az 1774/75-ös tanévtől a teológia, a bölcsészet és a jog előadásai a Lyceumban tartassanak.⁶ Ettől kezdve a Foglár Intézet kollégium lett. Eszterházy egyetemi terveire a végső csapást részben a *Ratio educationes* (1777), részben a nagyszombati egyetem Budára helyezése mérte,

³ Mezei Barna: Jogakadémiák és egyetemek. A jogi oktatás kezdetei és fejlődésének tendenciái Magyarországon. In: az 1000 esztendő magyar jogalkotás. A Győri Tanulmányok jubileumi száma. Győr, 1998.

⁴ Nagy József: Eger története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 240–241. o.

⁵ Sugár István: Az egri püspökök története. Budapest, 1984. 440. o.

⁶ Udvardy László: Az egri érseki joglíceum története (1740–1896). Eger, 1898.

amelynek oklevele kimondotta, hogy a kormányzat az állam egyedüli egyetemének ismeri el.

A budai (illetve 1783-ban Pestre költöztetett) jogi kar nem tette fölöslegessé a jogakadémiák működését. Az egyre inkább abszolutistává váló királyi hatalomnak jogilag képzett hivatali gárdára volt szüksége, s különösen II. József abban határozta meg a jogi oktatás célját, hogy jó állami tisztviselőket kell képeznie. 1784-ig öt állami (Nagyvárad, Kassa, Győr, Nagyszombat, Zágráb) és tíz egyházi jogakadémia működött, s 1755-ben a Kuria egységesen szabályozta működésüket. Egerben a püspök nevezte ki a tanárokat, de a képzés mindenhol két éves volt, s az év végi bukás kizárást vont maga után. Előírta a Kuria a gyakorlati oktatást is. Vizsgabizonyítvány nélkül senki nem mehetett gyakorlatra a működő bírók vagy ítélőmesterek mellé.⁷ Az akadémiai végzettség ugyanazokra az állásokra képesített, mint az egyetemi.

II. József centralizációs politikája 1784-ben átmenetileg megszüntette az egyházi jogakadémiák működését. 1784. május 10-én a helytartótanács levélben értesítette Eszterházy püspököt, hogy II. József döntése értelmében jogi és filozófiai képzés csak az egyetemen és a királyi akadémiákon lehetséges és ezek oktatását az 1783/84-es iskolaév végével megszüntetik.⁸ Mivel az uralkodó a teológusképzést már korábban koncentráltta, Egerben hat évig nem volt felsőoktatás. 1790 májusában azonban Eszterházy a kispapokat már visszahozta a központi szemináriumból, ősszel pedig újra indította a jogász és bölcsészképzést is. A helytartótanács csupán annyit kötött ki, hogy az oktatás tantervének az állami tantervhez kell igazodni, felügyeletileg pedig a kassai tankerületi igazgatóság alá rendelte.⁹

A 19. század első felében fokozatosan növekedett a jogászok száma. A változó, fejlődő gazdasági élet egyre több értelmiségi, iskolázott személyt igényelt. Az egyetlen állami egyetem a megnövekedett igényeket nem tudta kielégíteni. Az egri bölcsészet és jogakadémia kedvező helyzetben volt. Száz kilométeres körzetben nem volt vetélytársa. A sárospataki vagy debreceni akadémia református irányítás alatt állt, katolikus vagy állami intézmény pedig legközelebb Kassán volt. 1828-ban a színvonal megtartása és a túlszűfolttság elleni védekezés érdekében már olyan intézkedést vezettek be, hogy az akadémiára csak olyan jelentkezőket vettek fel, akik a bölcsészképzésben minden tárgyból 1-es osztályzatot kaptak. A felsőbb évfolyamokra is csak 1-es érdemjeggyel lehetett továbblépni, a 2-es osztályzat évisméltéssel járt.¹⁰ A hallgatók általában Hevesben és a környező megyékben élő nemesifjak voltak, de Udvardy László az egri jogakadémiáról írt könyvében megemlíti olyan ifjakat is, akik a Foglár Intézetben kö-

---

⁷ Szabó: Állam- és jogtudományi Enciklopédia. 898. o.

⁸ Udvardy: i. m. 81. o.

⁹ Udvardy: i. m. 103. o.

¹⁰ Szabó: Állam- és jogtudományi enciklopédia 892. o.

zépiskolai tanulók felügyeletéért és korrepetálásáért kaptak szállást és élelmet. Ugyancsak Udvardy szerint a líceum bölcész és joghallgatóinak a száma az 1840/41-es tanévben elérte a 400 főt.¹¹

Bár az oktatás nyelve még az 1800-as években is latin volt, az egri jogakadémián a tárgyak többségét magyarul tanították. Az 1844. évi II. tc. a tantárgyak nagy részénél előírta a magyar nyelvű előadásokat, az 1848-as forradalom után pedig az 1848. évi XIX. tc. mind az egyetemen, mind az akadémiákon kötelezően előírta a magyar nyelvű tanítást. Az 1848/49-es tanévben nem volt tanítás az egri jogakadémián. A hallgatók többsége beállt a honvédseregbe, a Líceum pedig több alkalommal is hadikórházként működött. 1851 őszén Bartakovics érsek levélben kérte a helytartótanácsot a jogakadémiai képzés engedélyezésére. Hosszú hallgatás után 1852. október 13-án a helytartótanács arról értesítette az érseket, „hogymint a bécsi közoktatásügyi miniszternek 1852. szeptember 18-án tett kijelentése szerint a jogakadémia engedélyezése iránti kérelmére nézve aggyalok forognak fenn, melyeknek elosztatása csak az időtől várható: ennél fogva kérelmének ezidő szerint hely nem adható”¹² Ezek után az 1850-es években további kísérlet nem történt a képzés újraindítására.

1861-ben a politikai helyzet javulásával ismét előtérbe került a jogakadémia újraindítása, s 1861-ben a képzési időt három évre felemelve ismét megindult a tanítás. Bartakovics érsek október 28-án a helytartótanácshoz írt levelében kérte az intézkedés megerősítését, „s ezzel egyszersmind a líceumi jogi kurzus állami elismerését, s nyilvánossági joggal való felruházását”. A helytartótanács 1862. október 18-án értesítette az érseket, hogy a király megadta a líceumi kurzusnak a nyilvánossági jogot és engedélyezte a III. évfolyam beindítását is. 1863. július 26-án pedig – minden külön kérelem nélkül – a „bírói államvizsgabizottság” megszervezését is engedélyezték.¹³

A kiegyezéssel stabilizálódott a jogakadémia helyzete, de szervezete és képzési rendszere alapvetően nem változott meg. Lényeges változás 1874-ben következett be, amikor Trefort Ágoston vallás és közoktatásügyi miniszter javaslatára az országgyűlés a jogi képzést korszerűsítő, s az egyetemi és akadémiai képzést egymáshoz közelítő törvényeket fogadott el (XXIV; XXXIV; XXXV. törvények). A törvények a bíróktól csak államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi vizsgákhoz és a közjegyzőséghez azonban jogi doktorátust. 1875-ben megjelent az új szigorlati szabályzat is. Négy év jogi tanfolyam hallgatása után kétféle doktorátust lehetett szerezni: Jogtudományit és államtudományit.¹⁴ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a törvények értelmében az állami és egyházi jogakadémiákra egységes szervezeti és működési szabályzatot vezetett be. Ez a

---

¹¹ Udvardy: i. m. 277. o.

¹² Udvardy: i. m. 355.

¹³ Udvardy: i. m. 360–365. o.

¹⁴ Szabó: Állam- és jogtudományi Enciklopédia, 896. o.

képzést egységesen négy évre emelte, kötött tanulmányi rendet vezetett be, félévi kollokviumokkal. A jogakadémiákon legalább nyolc tanszéket kellett szervezni. A hallgatóknak húsz kötelező órájuk volt és még speciálkollégiumokat vehettek fel. Sikeres államvizsga esetén a jogakadémián végzetek jogászként elhelyezkedhettek a közigazgatásban, a bírói testületben vagy vállalatoknál. Állam- vagy jogtudományi doktori szigorlat letételére csak az egyetem jogosult.

Kétségtelen, hogy ezeknek a törvényeknek a legnagyobb haszonélvezői a jogakadémiák voltak. Amikor 1874. május 19-én megérkezett Egerbe a törvény végrehajtási utasítása, a tanárok nagy örömmel fogadták. A miniszteri rendelet ezzel „a jogakadémiákat, s azok tantestületét a jog- és államtudományi karok – fakultások – színvonalára, rangjára és jogállására emelte, csupán a doktorálás és tanárképesítés jogát tartván fenn az egyetemi jog- és államtudományi karoknak, úgy, hogy ezáltal a jogakadémiák mintegy egyetemi ekszpozitúrákká, fiókká lettek. Ennek folyamánya lett az egyetemi kategóriák behozatala a jogakadémiáknál”.¹⁵

A jogakadémiák presztízsének növekedése a kiegyezés után szükségszerű volt. Ezt több tényező is indokolta. 1848-ban a forradalmi kormány kidolgozhatta a polgári államhatalmi rendszer alapelveit, de annak megvalósítására már nem volt ideje. 1867 után az országot irányító kormányzati rendszer kiépítésén túl, a polgári követelményeknek megfelelő vármegyei, városi, járási közigazgatást kellett kiépíteni. Új alapokra kellett építeni az igazságszolgáltatást (pl. ügyészi szervezet), számos olyan hivatalt kellett szervezni, ahol jogi végzettségű személyekre volt szükség. Magyarországon 1867-ben még a középkort idéző céhrendszer is életben volt, amikor fejlődési fokokat átugorva, bankok által is támogatva részvénytársaságok jönnek létre. Ezeknél a vállalkozásoknál már nélkülözhetetlen a képzett jogászok alkalmazása, mert egy szerződésen vagyonok múlhatnak. Magyarországon azonban ekkor még egyedül a pesti egyetem jogi kara működik, ahol rohamosan nő a hallgatók száma. 1835-ben még mindössze 190 a joghallgatók száma, 1865-ben 1044. 1872-ben felállítják a kolozsvári egyetemet, amelynek 1874-től jogi kara is van, de innen az első végzett jogászok csak az 1870-es évek végén kerültek ki. A jogi pálya iránti érdeklődés olyan nagy, hogy a két egyetemen 1890-ben már 2243 a joghallgatók száma.¹⁶ 1895-ben az összes felsőoktatásban részesülő hallgató 60%-a jogász volt.

Az 1875–1900 közötti negyedszázad az egri jogakadémia fénykorát jelentette. A kor szellemét megértve nem véletlen, hogy a meglévő hat tanszék mellé a következő két tanszéket szervezték meg: „Nemzetgazdaságtan, pénzügytan és magyar pénzügyi törvények”, valamint „Peres és peren kívüli eljárás, váltó és kereskedelmi jog”. A gazdasági és társadalmi átalakulás ezek ismeretét nélkülözhetetlenné tette. 1884-ben a minisztérium a jogakadémiákra is kiterjesztette

---

¹⁵ Udvardy: i. m. 443. o.

¹⁶ Nagy Zsolt: Hallgatói létszámadatok a jogászképzésben. Jogelméleti Szemle, 2003/4.

az egyetemek tanulmányi és vizsgarendjét, ami még inkább csökkentette az egyetemi és főiskolai képzés közötti különbséget.¹⁷

Ezek az alapvetően helyes kormányzati intézkedések azonban veszélyt is hordoztak magukban a jogakadémiákra nézve. Mivel a képzés mindkét intézménytípusban négyéves volt, de az egyetemi oktatásban egyeneságon doktorátust is lehetett szerezni, a jó anyagi háttérrel rendelkező fiatalok eleve egyetemre iratkoztak be, a gyengébb anyagi helyzetűek pedig mentek a kisebb városokban lévő akadémiákra, ahol a megélhetési költségek is alacsonyabbak voltak. Bár az egyetemi doktorátus megszerzése ezek számára is lehetséges volt, többségük közigazgatásban helyezkedett el, ahol az akadémiai vég bizonyítvány is tökéletesen elegendő volt.

Az 1870-es évek végén a budapesti és kolozsvári egyetem jogi kara arra hivatkozva, hogy az akadémiai képzés nem kellő színvonalú, többször is sürgette a kormányzatot a jogakadémiák megszüntetésére. Ebben az időben még 12 jogakadémia működött az országban. Közülük öt állami fenntartású (Nagyszében, Győr, Nagyvárad, Kassa, Pozsony), kettő katolikus (Eger, Pécs), egy evangélikus (Eperjes), négy református (Debrecen, Sárospatak, Kecskemét, Máramarosziget).¹⁸ Az állami intézmények 1912-ig fokozatosan megszűntek, az egyházi alapítású akadémiákat azonban mivel mind szervezeti, mind tantervi kérdésekben teljesen elfogadták az állami követelményeket, csak a fenntartókkal egyetértésben lehetett felszámolni. 1880-ban Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter levelet írt minden jogakadémiát fenntartó egyházi vezetőnek, s levelében a jogakadémiákat okolta a jogásztultermelésért, a közigazgatás és igazságszolgáltatás hivatalnoki karának felhígulásáért és proletarizálódásáért.

A miniszter levelére Samassa érsek válaszolt és nagyon ésszerű érvekkel cáfolta a miniszter állításait. Az abszolutizmus kezdetén 1850 és 1861 között az egyházi jogakadémiák nem működtek, s a közigazgatásban az állásokat nem szakemberekkel töltötték be. Amikor 1861-ben ismét megindult az oktatás a minisztérium kötelezte a jogakadémiákat, hogy ezek a személyek magánúton (mai értelemben levelező tagozaton, de konzultáció nélkül) vizsgázhassanak és szerezhessenek képesítést. Csak az egri akadémián 1862 és 1873 között 170 magántanuló végzett, az adott időszakban oklevelet szerzettek 60%-a.¹⁹ Samassa levelében rámutat az állások betöltésénél tapasztalható visszaélésekre is. „Kivált a földbirtokban beállt nagy válság és szegényedés mindig új elemeket sodor a létért való küzdelembe és a jogi képzettséget igénylő pályákat ellepi a sokaság, a szakképzettséget a versenytérről leszorítja, a kinevezés alá eső állások betöltésénél is sokszor előnyben van, de kivált a közigazgatás területén, melynek művelé-

---

¹⁷ Szabó: Állam- és jogtudományi Enciklopédia, 900.

¹⁸ Szabó: Állam- és jogtudományi Enciklopédia, 900.

¹⁹ Halmai István: Az egri érsek jogakadémia a jogi felsőoktatás rendszerében a századfordulóiig. Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, XVIII. k. Eger, 1987. 135–153. o.

se nincs kvalifikációhoz kötve. Így az államélet és a közoktatás szervezete nem üt össze.”²⁰ Mivel a jogakadémiát fenntartó többi egyház vezető is elutasította a miniszter javaslatát, így minden maradt változatlan.

„A jogakadémiáknak nem az elitképzés volt a feladatuk, lényegében a gyakorlati életpályára, a közigazgatási jogalkalmazásra készítették fel hallgatóikat.”²¹ Az 1867 után gyorsan polgárosuló közigazgatás hivatalnokszükségletét a 1880-as évek végéig a működő két egyetem zsúfolt jogi kara sem tudta kielégíteni. Ez tehát a jogakadémiák működését egyelőre indokoltta tette. A kialakulóban lévő polgári államgépezet azonban még nem volt annyira erős és ellenállásra képes, hogy a korábbi társadalmi, rokoni kapcsolatokat kiiktathatta volna. Nem véletlenül írja Samassa érsek: „... a jogi képzettséget igénylő pályákat ellepi a sokaság ... kivált a közigazgatás összes területén, melynek művelése nincs kvalifikációhoz kötve”. A birtokát vesztett dzsentrinek talán még az is problémát jelentett, hogy gyermeke középiskolai tanulmányait biztosítsa, s ha középiskolai végzettséggel egy hivatalban akár csak írnoki állást is kaphatott, az számára már „úri” életet jelentett. Az egyetemek jogi karán végzettek járási vagy kisvárosi hivatalokba nem mentek dolgozni, ha viszont a kevésbé vonzó állásokat érettségizettekkel töltötték fel, akkor ez az akadémiák felé úgy mutatkozott meg, hogy jogi végzettségükből túlermelés van, s ennek a jogakadémiák az okozói.

Ez az értelmiségi túlermelés az egri jogakadémia létszámadataiból nehezen mutatható ki. 1861-ben a képzés három évfolyamra emelt újraindítása után az évenkénti összlétszám nem érte el a 100 főt. 1866–1874 között a még mindig 3 éves képzésben a létszám felemelkedik 100–120 före, ami természetesen a törvényes polgári államszervezet helyreállításának a következménye volt, majd 1874-től – amikor pedig megindul a négyéves képzés és a főiskolák közel kerülnek az egyetemi státuszhoz 50 és 90 fő közé csökken az összlétszám, s csak a századfordulón mutatkozik némi emelkedés. Az egri jogakadémián 1875–1895 között 5 éves időmetszetekben így alakult a hallgatói létszám.²²

Év	I	II	III	IV	Összesen
1875/76	25	23	14	11	73
1880/81	19	19	15	8	91
1885/86	16	15	11	9	81
1890/91	15	16	14	12	57
1895/96	27	30	14	14	85

Nagy Zsolt már korábban idézett tanulmányában 1875-ben 1925 före, 1895-ben 745-re teszi a jogakadémiákon tanulók számát. Ez különösen az 1895-ös

²⁰ Halmai: i. m.

²¹ Pető Ernő: a jogakadémiák a 20. században. Kézirat.

²² Udvardy: i. m. 698–712. o.

adatokat tekintve azt mutatja, hogy országosan csökkent az akadémiák iránti érdeklődés.²³

A csökkenő hallgatói számmal ellentétesen úgy tűnik, hogy a 19. század végén kiterjedt az egri akadémia rekrutációs bázisa. Míg korábban Heves megyén kívül zömmel Nógrád, Gömör, Kishont megyékből és az Alföld északi részéről jöttek hallgatók, a századfordulón még Krassó-Szörény megyéből is volt egri jogász. A kiegyezés utáni évtizedekben úgy tűnik gazdasági és társadalmi szempontból is átalakult a jogakadémiák hallgatósága, s a jogakadémiák a szerényebb anyagi helyzetű, de feltörekvő rétegek intézményei lettek. Már 1865-ben segítő-egyletet hoztak létre a szegényebb hallgatók támogatására, s ebből nőtt ki 1900-ban a Menza Akadémia, amely rendszeresen támogatást nyújtott a rászorult hallgatóknak. A kialakuló polgári légkörben a hallgatók egyre több öntevékeny egyletet, egyesületet hoztak létre és bekapcsolódtak a kisváros szellemi, társadalmi életébe.

2. Válságos évtizedek (1900–1944)

A kormány, illetve az egyetemi jogi karok és a jogakadémiák közötti küzdelem a 20. század kezdetén csendesedni látszott, s Egerben is ismét emelkedett a hallgatói létszám. 1904 és 1914 között évenként 107 és 142 fő között volt a hallgatói létszám, s csak a világháború idején következett be nagyobb csökkenés. A hallgatóknak mintegy fele Egerből és Heves megyéből iratkozott be, de az ország minden megyéje képviseltette magát 1–2 fővel. Meglepő, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók mellett minden évben volt 1–2 román vagy szász és jóval több szerb anyanyelvű hallgató. 1907/1908-ban 16, az 1909/10-es tanévben 17 szerb anyanyelvű hallgatója volt az akadémiának. Azt, hogy az egri jogakadémiának jó híre lehetett a szerbek körében, jól bizonyítja, hogy 1908. október 15-én Gobdanovich Lucian frissen megválasztott karlócai görög keleti érsek metropolita köszönő levelet írt a jogakadémia igazgatóságának „mert mindenkor büszkén vallottam, hogy a nagyszerű egri főiskola hallgatója voltam és mindig a hálás tanuló elismerésével gondolok vissza az ott töltött évekre és egykori jó tanáraink áldásos működésére”.²⁴

Annak ellenére, hogy római katolikus érseki jogakadémia volt, más vallásúak is szép számmal képviseltették magukat. A görög katolikusok és görögkeletiek egyes években a 10%-ot is meghaladták, az evangélikusok 3–6 fővel, a reformátusok 6–8 fővel voltak jelen, az izraeliták aránya viszont egyes években a 20%-ot is megközelítette (1904/05: 26 fő, 1905/06: 23 fő, 1909/10: 23 fő). A katolikus jogakadémiát tehát nem lehetett vallási szűkkeblűséggel vádolni.

---

²³ Nagy Zsolt: Hallgatói létszámadatok a jogászképzésben. Jogelméleti Szemle, 2003/4.

²⁴ Egeri érseki Jogliceum Évkönyve az 1908/1909. iskolai évről. 30. o.

Az 1904/1905-ös tanévtől az évkönyvek „statisztika” című fejezetben részletesen bemutatják a rekrutációt, hogy az Egerben tanuló hallgatók a történelmi Magyarország melyik megyéjéből jöttek. Külön táblázat foglalkozik a vallási megoszlással és részletes kimutatás a szülők foglalkozásáról. A 20. század elején ez talán egyedülálló a magyar felsőoktatási intézményekben, s Egerben is feltételezhetően a statisztikát oktató tanár javaslatára vezették be. A szülők foglalkozását feltüntető táblázat megérdemli, hogy rövid történeti statisztikai elemzésnek vessük alá.²⁵

Kimutatás a szülők foglalkozásáról

Tanév	Földműves Kisbirtokos	Földbirtokos	Kisiparos, kiskereskedő	Nagyiparos nagykereskedő	Tanár, tanító lelkész	Egyéb értelmi- ségi	Tisztviselő	Szolga	Özvegy nő	Önálló	Összesen
1904/05	3	10	27	11	7	16	35	4	26	8	147
1905/06	3	7	23	19	7	17	38	4	27	7	152
1906/07	4	7	25	10	12	21	33	4	30	10	156
1907/08	5	6	26	11	14	12	32	3	24	8	129
1908/09	5	9	21	6	13	9	31	–	25	–	119
1909/10	4	8	27	12	17	11	41	3	22	–	146
1910/11	3	10	24	5	13	13	35	1	10	3	117
1911/12	3	7	18	9	12	19	25	1	–	3	97
1912/13	5	7	10	7	7	7	31	3	–	–	76
1913/14	4	7	16	1	9	12	26	–	–	–	75

A földműves, kisbirtokos kategória mindössze 2–3%kal képviselteti magát, de mégis kitörési kísérlet a paraszti létből. A városi kispolgárság, kisiparosok, kiskereskedők aránya 25–20% körül mozog. Itt nyilván nem falusi „szatócsokról” van szó, hanem olyan városi kisiparosokról, kiskereskedőkről, akik segédekkel, munkásokkal dolgoznak és van anyagi háttérük. Földbirtokos kategóriába statisztika szerint a 100 kh.-nál nagyobb birtokosok tartoznak. Ez a réteg a 19. században jóval nagyobb arányban töltötte meg a jogakadémiákat. Most feltételezhetően a vagyonát vesztő egykori nemesi birtokosi réteg küldi ide fiait a diploma reményében. Azonban alacsony számot képvisel és csökkenő tendenciát mutat a nagyiparos, nagykereskedő réteg is, mégis itt az irányultság eleve más volt, mert a vidéki jogakadémia után is doktorálhattak a pesti vagy kolozs-

²⁵ Forrás: Az adott iskolai év évkönyvének Statisztika című fejezete.

vári egyetemen, s volt olyan anyagi háttérük, hogy néhány év múlva önálló ügyvédként praktizáljanak.

Meglepő a táblázatban a tanárok, tanítók, lelkészek és egyéb értelmiségiek magas aránya, amely eléri vagy egyes években meg is haladja a 40%-ot. A magyar felsőoktatás szerkezetét tekintve pedig ez nem is volt meglepő. Ha egy érettségizett fiatalembernek nem volt határozott tudományos irányultsága, akkor elment jogásznak, mert a jogi diplomát jól lehetett hasznosítani a társadalmi élet minden területén. 1905-ben a magyarországi felsőoktatási intézményekbe 11 298 hallgató járt, ennek 55%-a (6220 fő) joghallgató volt.²⁶

Figyelembe véve, hogy ekkor még csak a budapesti és kolozsvári egyetemen működött jogi kar, ahol ugyancsak Nagy Zsolt adatai szerint 4774 volt a hallgatók száma, a többi jogászképzésről a jogakadémiák gondoskodtak. Az egri jogakadémia a maga 100–150 fős hallgatói létszámával a közepes méretű akadémiák közé tartozott. Az előírásnak megfelelő nyolc tanszékén minden állás betöltött volt és viszonylag kevés volt a fluktuáció. (Dr. Udvardy László az egyházjog és jogtörténet nyilvános rendes tanára 1874-től 1916-ig tanított a főiskolán.) A nyolc tanár közül azonban csak négy rendelkezett egyetemi magántanári képesítéssel. Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter 1908 őszén az egyházi jogakadémiákon tanító habilitált tanárok fizetését – nyilván ösztönző céllal – az állami jogakadémiák szintjére emelte. Ez akkor Egerben dr. Bozóky Géza, dr. Csutorás László és dr. Rátvay Géza nyilvános rendes tanárokat érintette. Csutorás 1908 őszén, Rátvay 1909 tavaszán a budapesti egyetemen szerzett magántanári képesítést. Ugyancsak egyetemi magántanári képesítéssel rendelkezett dr. Udvardy László, de őt szolgálati éveivel alapján már korábban magasabb fizetési osztályba helyezték. A helyzet megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy a Magyarországon működő két egyetemen is egytanáros tanszékek vannak, s a tudományos segédszemélyzet (magántanárok, adjunktusok) csak ekkor kezd kialakulni. A főiskolai szintű intézményekben a már ott tanító oktatókkal szemben csak a századfordulón jelenik meg elvárásként, hogy habilitáljanak, egyetemi magántanári címet szerezzenek.

A kolozsvári egyetem létrehozása után a jelentősebb városok között verseny alakult ki a harmadik egyetem létrehozásáért. Ezért a városok anyagi áldozattól sem riadtak vissza. Végül az 1912. évi XXXVI. tc. úgy határozott, hogy egyszerre két egyetemet is felállítanak Pozsonyban és Debrecenben. Mindkét egyetemen szerveztek jogi kart is. Az oktatás gyakorlatilag 1914-ben indult meg.²⁷ Természetesen egyik intézmény sem rendelkezett megfelelő épülettel. A debreceni egyetem kedvezőbb helyzetben volt, mert a református kollégium hatalmas épülettömbje átmenetileg helyet biztosított a szerveződő egyetemnek, 1918. október 23-án pedig IV. Károly király lerakta a ma is álló egyetem alapkövét. A pozso-

---

²⁶ Nagy Zsolt: Hallgatói létszámadatok a jogászképzésben.

²⁷ Szabó: Állam- és jogtudományi Enciklopédia 899. o.

nyi egyetem 1919-ig működött, ekkor a csehszlovák hatóságok átvették az egyetemet.

A két egyetem megalapításával a jogakadémiák száma 8-ra csökkent, létüket azonban a kormány nem veszélyeztette. Az 1914-ben kitört világháború azonban súlyosan érintette az egri jogakadémiát. Hallgatói életkoruknál fogva hadrafoghatók voltak, s az 1915/16-os és 1916/17-es tanévekben a négy évfolyamon 54, illetve 56 volt az összlétszám. Az intézet 1915/16-os évkönyve név szerint felsorol 80 hallgatót, akik a háború kezdetétől katonai szolgálatot teljesítettek. 1918 őszén azonban már az I. félévre 124 fő iratkozott be, a II. félévben pedig 208 volt a hallgatói létszám. Ez a kiugróan magas szám feltételezhetően annak is volt köszönhető, hogy a népkormány közoktatásügyi miniszterének 95.975/1918. sz. rendelete kimondta, hogy a jog- és államtudományi karok hallgatóinak annyi félév elengedésére lehet igényük, amennyit katonai szolgálattal töltöttek.²⁸ Így esetleg egy félév lehallgatása után az előadások mellőzésével az alapvizsgákat négy heti időközökben leteheték. Ez az egész jogi képzésnek sokat ártó, túlzottan liberális intézkedés 1922-ig volt érvényben.

A polgári demokratikus forradalom és tanácsköztársaság idején szervezetter és a tanterveknek megfelelően folyt az oktatás. Az eseményekről beszámoló évkönyv elismeréssel szól a hallgatók nyugalmáról, hogy semmilyen forradalmi mozgalomban nem vettek részt. A tanári karból is egyedül dr. Módly László vált ki, akit 1918. november 15-én Heves megye kormánybiztos főispánjává neveztek ki, s előbb szüneteltette működését, majd 1919. február 1-jén lemondott állásáról.

Az egész jogászképzésre súlyos válságot jelentett a trianoni béke. Az új államhatárok kialakulása után tömegessé vált a közigazgatási tisztviselők áttelepülése Magyarország területére, mert nem tudták vagy nem akarták alkalmazni az új államalakulatok hivatalos nyelvét. A pozsonyi egyetemet Pécsre, a kolozsvárit „ideiglenesen” Szegedre helyezték át. Mind a négy egyetemen működött jogi kar is. A jogakadémiák közül az államiak az új államhatárokon kívül estek, Magyarország területén három egyházi jogakadémia maradt meg: Miskolcon evangélikus, Kecskeméten református, Egerben katolikus érseki jogakadémia.

1921. június 13-án Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter (aki maga is katolikus pap, hitszónok és egyetemi tanár volt) felvetette az egyházi jogakadémiák megszüntetésének kérdését, amit a jogász túltermeléssel indokolt. A maga részéről meg is tette az első lépéseket és kimondta, hogy a felekezeti jogakadémiákon üresedésben lévő vagy megüresedő tanszékekre kinevezendő tanárokat nem részesíti többé a korábban megállapított államsegélyben, sőt a meglévő tanároknak is csak az eddig megállapított államsegélyeket helyezi kilátásba.²⁹ Az érsekség és az intézmény vezetése természetesen tiltakozott a miniszteri ren-

---

²⁸ Egri Érseki Jogliceum Évkönyve az 1918/19–1924/25. iskolaévekről. 31. o.

²⁹ U. o.

delkezés ellen, de ezzel csupán némi időt nyertek. 1923. január 5-én a kultuszminiszter 2614/1923. VKM sz. rendelete még tovább ment az eddigi rendeleteknél, s a felekezeti jogakadémiák minden államsegélyét 1923. június 30-i hatállyal beszüntette.³⁰ Ezzel a jogakadémia fenntartásának minden terhe az érsekségre és káptalanra hárult.

Ezeknek a jogakadémiákat ért gazdasági intézkedéseknek legalább annyira negatív volt az erkölcsi, mint a gazdasági hatása. A jogilag bizonytalanná vált intézményekbe a nyugdíjazás vagy eltávozás miatt megüresedett tanári állásokra nehéz volt megfelelő utódokat találni. Az egri jogakadémián is különösen az 1920-as évek első felében a meghívás vagy pályázat útján kinevezett tanárok többsége pár évi működés után biztosabb egzisztenciát ígérő munkahelyre távozott. Voltak olyan évek, amikor több tanszék esetében is csak belső helyettesítéssel tudták az oktatás folyamatosságát biztosítani.

Kisebb jelentőségű volt, de az intézmény autonómiáját sértette az első évre felvehető hallgatók létszámának a korlátozása. A „*numerus clausus*” néven elhíresült 1920:XXV. tc. nemcsak a zsidó vallású hallgatók számát limitálta 6%-ban, hanem egyik pontja kimondja, hogy a jogakadémiákra felvehető hallgatók számát minden évben a minisztérium határozza meg. Ez a szám az 1926/27 és 1927/28-as tanévben mindössze 40–40 fő volt, majd az egyházak tiltakozásának hatására évenként emelkedett és 1932/33-ban már 100 fő volt, az 1930-as években pedig váltakozóan 60–90 fő között mozgott. Ráadásul ezek a keretszámok július–augusztusban jelentek meg, s mind az intézmények tervező munkáját, mind a leendő hallgatók irányultságát nehezítették.

A jogakadémiák működését kedvezőtlenül befolyásoló intézkedések az 1920-as években tovább folytatódtak. 1925-ben a VKM 61.160/1925. sz. rendeletével szabályozta az egyetemi hallgatók más intézménybe távozását és kimondta, hogy az 1925/26. tanévtől kezdődően a hallgató kettőnél több félévre csupán azon az egyetemen (főiskolán) iratkozhatik be, amelyre eredetileg felvételt nyert és a többi egyetem mindegyikére legfeljebb két félévre vehető fel.³¹ A következő évben a minisztérium a jogakadémiák államvizsga bizottságainak a működését megszüntette. „A vallás és közoktatásügyi miniszter úr az 50.139/1927. IV. sz. rendeletével értesítette a felekezeti jogakadémiák iskolafenntartóit arról, hogy miután a jog és államtudományi államvizsgáknak, mint a közéleti pályák elnyeréséhez szükséges minősítést megadó vizsgáknak megtartási jogát a jövőben csupán a tudományegyetemek jog- és államtudományi karának óhajtja fenntartani, – a jogakadémiákon működött államvizsgálati bizottságok működését az elmúlt (1926/27) tanévvel megszüntnek tekinti, felkérte tehát a felekezeti jog-

---

³⁰ U. o.

³¹ Egeri érseki Jogakadémia Évkönyve az 1925/26 – 1932/33-as akadémiai évekről. 101. o.

akadémiák fenntartóit, hogy ezen bizottságoknak újbóli megalakítását, valamint azoknak megerősítés iránti előterjesztését mellőzzék”.³²

Ez ellen a rendelkezés ellen mindhárom felekezet, valamint a sajtó is tiltakozott. Klebelsberg, az iskolaépítő miniszter azonban nem engedett a nyomásnak. Némileg módosított rendeletét (54.550/1928. VKM. sz.) közvetlenül Szmrecsányi érseknek, mint fenntartónak küldte meg: „A Kormányzó Úr Őfőméltósága Kenderesen 1928. évi július hó 11. napján kelt magas elhatározásával előterjesztésemre megengedni méltóztatott, hogy a tudományegyetemek és jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjére vonatkozó, 1911. évi december 5-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott szabályzat 26. §-nak második bekezdése a következőleg módosíttassék: 'Az államvizsgák csak azon egyetemen tehetők le, amely a végbizonyítványt kiállította. Azok is, akik végbizonyítványt jogakadémián szereztek, államvizsgát csak egyetemen tehetnek.'”

Valójában az volt a helyzet, hogy Magyarországon a négy egyetem jogi karbőségeken biztosította a jogászatánptótlást. Közülük három fél évszázados egyetemi múltra sem tekintett vissza és saját múltjára visszaemlékezve is gyengének, „színvonaltalannak” minősíthette a jogakadémiai képzést. Természetes, hogy az egyetemi oktatásnak magasabb színvonalúnak kellett lenni, de mások voltak a képzés feltételei is. A kormány is szorult helyzetben volt. 1923-tól az állami költségvetést nem terhelte az akadémiák fenntartása, mégis legszívesebben megszüntették volna. Mindhárom akadémia azonban egyházi intézmény volt. Nem akarták egy ilyen intézkedéssel az egyházellenesség vádját magukra vonni, de minden intézkedéssel nehezítették működésüket.

Az egyházellenesség vádját azonban így sem kerülték el. Különösen 1928-tól a katolikus, református és evangélikus egyházhoz közel álló sajtó egyaránt azzal vádolta a kormányzatot, hogy a vallásos világnézetet ki akarják iktatni a felsőoktatásból, és monopolizálni akarják az egyetemi és főiskolai képzést. Az egri jogakadémia 1932/33-as tanévének záróünnepségén hasonló szellemű tanévzáró beszédet mondott Venczell Ede prépost kanonok a jogakadémia igazgatója.³³ Beszédét történelmi visszatekintéssel kezdte, visszanyúlva egészen Pázmány Péterig és hangoztatva, hogy az állam és az egyház évszázadokon keresztül egymást segítette a művelt emberfők kialakításában, s az állam igényelte is ezt a segítséget. Majd így folytatta: „Ámde, amint az állam kezdett lassan-lassan leteretni a keresztény alapról, a régi viszony is a katolikus egyház és az állam között megváltozott. S ha egyszerre nem is szűnt meg az állam egyháztámogatása a főiskolai oktatás terén, egyrészt, mert nem tartotta alkalmasnak az állam a köztudatban még mindig élő régi hagyományokkal való rögtöni szakítást, másrészt pedig, mert nem rendelkezett anyagi eszközökkel, amelyek szükségesek lettek

---

³² U. o.

³³ A Beszédet teljes terjedelmében közli: Az Egri érseki Jogakadémia Évkönyve az 1925/26 – 1932/33-as akadémiai évekről. Címe: A főiskolai oktatás kizárólagos joga-e az államnak? I. m. 45–56. o.

volna a főiskolai oktatás államosítására, de megkísérelte az állam előbb csak utánozni a katolikus egyházat, mely nálánál sokkal előbb és sokkal többet tett a főiskolai oktatás terén, később mindnagyobb tért elhódítani, sőt az idők folyamán kialakult állami mindenhatóság téveszméjétől elragadtatva, nem riad vissza az egész főiskolai oktatás monopolizálásának kísérletétől sem.

Akik ennek az állami mindenhatóságról szóló elméletnek a rabjai természetesen monopolizálni törekszenek az államnak jogát a tanítás és nevelés terén is, sőt mint ennek a monopóliumnak elszánt védői, az állam kizárólagos jogát különösen a katolikus egyház jogaival szemben kiterjesztik a főiskolákra, tehát az egyetemekre és akadémiákra is. Hogy aztán tetszetősebb színben tüntessék fel az államnak ezt a kizárólagosságra irányuló vélt jogát, azt állítják – nem minden megtévesztési szándék nélkül, – hogy az egyetemek, a főiskolák egyik fő célja, hogy a különböző állami és köztisztviselői pályára készülő ifjakat megfelelő képzéssel ellássák. Ámde mivel szerintök az államnak a közjó érdekében kötelessége és joga nemcsak gondoskodni, hanem örködni és afölött, hogy a közhatalokat csak olyan polgárok töltsék be, akik kellő kiképzésben részesültek és a kívánt képzéssel bírnak, – különben nagy kár érhetné az egész társadalmat: feltétlenül szükséges, hogy az állam ebbeli kötelességének teljesítése végett bírjon azzal a joggal, hogy a közpályára készülő ifjakat kizárólagosan maga képezze. – Az államnak ezt a kizárólagos jogát kivált a katolikus egyházzal szemben mi nem ismerhetjük el!”

Jelenlegi forrásanyagunk alapján nehéz objektíven megítélni, hogy az egyetemi jogi karok, illetve a kultuszminisztérium részben burkolt, részben egyértelmű főiskola-ellenességének volt e reális alapja. Az egyetemek jogi karán 14 tanszék működött, az akadémiákon 8. Az egyetemeknek már címüknél fogva is nagyobb lehetőségük volt a jogtudománnyal tudományosan is foglalkozó személyeket alkalmazni és nagyobb lehetőségük volt a tudomány művelésére is. Az egyetemi hálózat kiépülésével párhuzamosan azonban mind az akadémia vezetése, mind az érsekség az egyetemi magántanári cím megszerzésére ösztönözte a tanárokat. 1914–1948 között habilitált dr. Udvardy László, dr. Csutorás László és dr. Molnár Kálmán. 1922 októberében habilitált magyar közigazgatási jogból a Pázmány Péter Tudományegyetemen dr. Dombrowszky Imre, aki a magyar közigazgatási és pénzügyi jog tanszék vezetője volt, de tanított a hittudományi főiskolán is. Ez a négy oktató volt a legrégebbi tanára a főiskolának. Udvardy László azonban 1916-ban (46 évi főiskolai működés után) nyugdíjba vonult és 1921-ben meghalt. Csutorás László 1923-ban 59 éves korában ugyancsak elhalálozott. Természetes, hogy az ő pótlásuk csak szerényebb tudással és tapasztalattal rendelkező személyekkel történhetett meg.

Az érsekség a tanárok habilitációjának szorgalmazását változatlanul napi-rendben tartotta. Az egyetemi magántanári képzést megkövetelő rendelkezést, amely a habilitációs eljárást 3 évben szabta meg, még valószínűleg 1912–13-ban adhatták ki. Ezt a korábban említett tanárok tudták is teljesíteni. Ez a rövid idő a

fiatal, kezdő tanárok számára nehezen teljesíthető volt, ezért 1919 tavaszán az érsek a rendelkezést módosította: „Az egyetemi magántanári képesítés megszerzésére eddig megállapított három évi idő helyett szoroson figyelembe veendő feltételül megállapítja ez a rendelet, hogy minden tanárnak kinevezésétől számítandó legfeljebb hét év alatt illetékes helyen múlhatatlanul be kell mutatnia a magántanári képesítés elnyeréséhez szükséges szabályszerű dolgozatot, mert amelyik tanár ezt a hetedik év végén nem igazolja, annak állása megüresedettnek lesz tekintendő”³⁴.

Az érseki rendelkezésnek volt is hatása és úgy látszik az alkalmazott oktatókat is jó érzékkel választották ki. Az 1930-as években ugyanis a fiatalabb tanári nemzedék is igyekezett magántanári képesítést szerezni. 1930 júniusában dr. Oriás Nándor habilitált a pécsi egyetem jogi karán „római jog” tárgykörből. 1932 decemberében ugyancsak Pécsen dr. Székely István szerzett egyetemi magántanári képesítést „magyar magánjogból”. 1935-ben dr. Pálos Ervin a szegedi egyetem jogi karán „statisztikai módszertan” témakörben szerzett egyetemi magántanári képesítést.

Feltételezhető, hogy az egri akadémia és a pécsi egyetem jogi kara között személyes kapcsolat is lehetett, mivel a minősítést szerzett egri tanárok többsége Pécsen habilitált, a pécsi jogi kar pedig szinte utánpótlás bázisának tekintette Egert. 1926. január 1-jén nevezték ki egyetemi nyilvános rendes tanárnak Molnár Kálmánt, 1929 nyarán követte ugyancsak Pécsre Dombrowszky Imre, 1939. szeptember 1-jén pedig Oriás Nándor, akit a római jog tanszék vezetésével bízta meg. Ha figyelembe vesszük, hogy ezek a professzori rangban lévő vezető oktatók pályafutásuk végéig megbecsült tanárai voltak a pécsi egyetemnek, akkor ez az egri jogakadémia színvonalát is mutatja.

1932-től az évtized végéig nyugalomban teltek a jogakadémia évei. Az akadémia vezetése tudomásul vette a minisztérium megszorító intézkedéseit, a kormány pedig nem tett újabb lépéseket a jogakadémiák ellen. 1932-től (kisebb megszakításokkal) egy évtizeden át Hóman Bálint volt a kultuszminiszter, aki kicsinyes „kultúrharccal” nem akarta zavarni az állam és az egyházak viszonyát. Az első évre felvehető hallgatói létszám megállapítása változatlanul miniszteri jogkör volt ugyan, de az 1930-as évek közepén 70–90 fő között állandósult a létszám, aminél több a világháború előtt sem volt. Az intézmény beiskolázási bázisa a trianoni határok között beszűkült, a szomszéd országok területéről évfolyamonként csak 1–2 fő folytatta Egerben tanulmányait. Vallási szempontból természetes volt a római katolikusok dominanciája, a görög katolikus, református és evangélikus vallásúak a hallgatóság 10–12%-át tették ki, a zsidó vallásúak azonban szinte minden évben meghaladták a „numerus claususban” meghatározott 6%-ot. A szülők foglalkozását tekintve 9–10%-ra nőtt a kisbirtokosok aránya és meghaladta a 20%-ot a kisiparosok, kiskereskedők száma. Ugyanakkor a

---

³⁴ Az Egri érseki Jogliceum Évkönyve az 1918/19 – 1924/25. iskolai évekről. 36. o.

közép- és nagybirtokos családokból évenként 4–5 fő jött, a nagyiparos, nagykereskedő családok képviselője pedig szinte teljesen megszűnt. Az értelmiségi családokból (tanárok, tanítók, lelkészek, más diplomások és alkalmazottak) érkezők aránya viszont különösen az 1930-as években az 50%-ot is meghaladta.³⁵

Az egri jogakadémia 1940-ben ünnepelte fennállásának 200. évfordulóját. Ekkor Teleki Pál második kormánya volt hivatalban, melynek kultuszminisztere Hóman Bálint külön is gratulált a jubiláló intézménynek. Nemcsak Egerben, hanem országszerte is ünnepi hangulat volt. A kormány szintű revíziós politika eredményeként az I. és II. bécsi döntéssel, valamint 1939 márciusában Kárpátalja visszafoglalásával jelentős magyar lakta területek kerültek vissza magyar fennhatóság alá. Az általános öröm mellett nemzetgazdaságilag komoly problémát jelentett, hogy ezek a területek minél hamarabb bekapcsolódjanak az ország vérkeringésébe. Ebbe a körbe tartozott az egykor Erdélyben működő intézmények rehabilitációja is. 1940 szeptemberében a magyar országgyűlés elfogadta az 1940. évi XXVIII. törvénycikket, amely a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről, illetve Kolozsvárra való visszahelyezéséről rendelkezik.³⁶ Az egyetem „ideiglenesen” 1921-től Szegeden működött (1921: XXV. tc.), s most olyan gyorsasággal megtörtént a visszatelepítés, hogy október 24-én már megnyitotta kaput.

Szegeddel szemben – amely akkor az ország harmadik legnagyobb városa volt – azonban méltánytalanság lett volna, hogy egyetem nélkül maradjon. Ezért az idézett törvénycikk 2. §-a úgy rendelkezett, hogy „Szegeden vitéz nagybányai Horthy Miklós Úrnak, Magyarország Kormányzójának nevét viselő tudományegyetemet kell felállítani”. Erre azonban a költségvetési év közepén csak úgy volt pénz, hogy a már működő felsőoktatási intézményeknél megszorításokat léptettek életbe. A törvény 3. §-a úgy rendelkezett, hogy a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a természettudományi kart, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen a bölcsészettudományi kart, a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen a jog- és államtudományi kart „az 1940/41. tanévtől kezdve a további törvényes intézkedésig szüneteltetni kell”.

A 3. §. 3. bekezdése a jogakadémiákkal szemben is intézkedik: „A jogakadémiákon az 1941/42. tanévtől kezdve csupán két évfolyam működhetik. A jogakadémiák tanulmányi rendje az egyetemi jog- és államtudományi karok első és második évfolyamok tanulmányi rendjével megegyezik. Jogakadémián csupán az első és második alapvizsgát lehet letenni. A jogakadémiai hallgató tanulmányait a második alapvizsga sikeres kiállása után tudományegyetem jog- és államtudományi karán folytathatja”. Ez a törvényi szabályozás kellően át nem gondolt és elhamarkodott volt. A három jogakadémián egy-egy évfolyamra kb.

---

³⁵ Forrás: Adott évek évkönyveinek statisztikai kimutatásai.

³⁶ Magyar Törvénytár. 1940. évi XXVIII. tc. a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról.

200 hallgató járt, ami nem jelentett nagy tömeget, viszont ha rázúdul különösen egy vidéki egyetem jogi karára, ott már zsúfoltságot eredményezhet. Az egyházi vezetők természetesen tiltakoztak az intézkedések ellen, a törvényi szabályozást azonban nem tudták felülbírálni. Az országgyűlés a törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minisztert bízta meg. Úgy látszik azonban az érvek és tiltakozások a minisztériumban megértőbb fülekre találtak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941-től egészen 1944-ig minden évben rendeletileg engedélyezte a jogakadémiákon a III. és IV. évfolyam beindítását.

Az egeri jogakadémián is még 1944 szeptemberében is megindult a tanítás, de 1944. október 25-én a nyilas kormány az oktatást minden szinten megszüntette.

Az utolsó évek (1945–1949)

A szovjet hadsereg alakulatai 1944. november 30-án foglalták el Egert. Már előző nap benyomultak az állomásig, itt azonban a németek még feltartóztatták őket. Másnap Egerszalók felől támadva kijutottak a színházig és a székesegyházig, s ekkor a német hadsereg feladta a katonai szempontból egyébként is lényegtelen város védelmét. Már december elején újjászervezték a városi közigazgatást és megpróbálták a körülményekhez képest normális életfeltételeket biztosítani.

A líceum és a benne lévő oktatási intézmények nagyobb kár nélkül átvészelték az ostromot. Igaz ugyan, hogy a szovjet katonaság a pincétől a toronyig alaposan átvizsgálta az épületet, de katonai célra nem vették igénybe. Így akár már december közepén meg lehetett volna indítani a tanítást, s erre mind a főiskolai, mind a középiskolai tanárok tettek is előkészületeket. A tanítás újratekintése azonban mégsem volt biztonságos. A joghallgatók töredékének volt csak állandó egeri lakása, a kollégiumban vagy albérletben lakók pedig a front közeledtével hazamentek. Vasúti közlekedés nem volt, gyalog vagy lovas szekérrel még pár kilométerre sem volt biztonságos elindulni. Így bár az akadémia tanári kara Egerben maradt, az oktatás megindításával várni kellett. 1944. december 22-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány és 1945. január elején elrendelte az iskolai oktatás megkezdését.

Annak ellenére, hogy az intézmény nem szenvedett nagyobb kárt, az oktatás rendkívül súlyos helyzetbe került. Dr. Czapik Gyula, aki 1943–1956 között töltötte be az egeri érseki tiszteket, elődjeihez méltóan szíven viselte a jogakadémia sorsát. 1945 januárjában dr. Tóth József akadémiai nyilvános rendes tanárt megbízta a dékáni teendők ellátásával. A dékánnak azonban többet kellett foglalkozni az intézmény anyagi helyzetével, mint az oktatással. A háború végétől rohamosan növekvő infláció az érsekség anyagi helyzetét is megrendítette. Ráadásul az 1945 tavaszán végrehajtott földreform felszámolta az érsekség anyagi háttérét jelentő egyházi földbirtokot is. A jogakadémián kívül az érsekség volt a fenntar-

tója az ugyancsak a líceum épületében működő tanítóképzőnek és a fiú felsőke-
reskedelmi iskolának is.

1945 nyarára a jogakadémia anyagi helyzete mind személyi, mind dologi ki-
adásokat tekintve a csőd szélére került. Dr. Tóth József dékán 1945 júniusában
levélben arra kérte gróf Teleki Gézárt az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultusz-
miniszterét, hogy az 1923-ban megszüntetett államsegélyt állítsák vissza és fo-
lyósítsák a tanszemélyzet fizetésének 75%-át.³⁷ Egy hónappal később már az
oktatók teljes fizetését a minisztériumtól kérik. 1945 októberétől már az állam
biztosítja a teljes fenntartást. Ez az adott körülmények között teljesen érthető, de
figyelembe kell vennünk, hogy ez még mindig az ideiglenes kormány volt, a
teljes állami dotáció pedig kiszolgáltatta az intézményt a mindenkori kormány
elképzeléseinek.

Az 1945. novemberi választások eredményeként Tildy Zoltán vezetésével
november 15-én új kormány alakult, majd Tildy köztársasági elnökké választása
után (1946. február 1.) Nagy Ferenc alakított kormányt. Mindkét kormányban
1947. március 14-ig Keresztury Dezső látta el a Vallás- és Közoktatásügyi Mi-
nisztérium vezetését.³⁸ Kereszturyról feltételezni sem lehetett, hogy egyházelle-
nes lett volna. 1945-öt azonban megérte a kecskeméti református és a miskolci
evangélikus jogakadémia is. 1945 őszén már mindegyik állami fenntartással
működött, ami az ország 1945/46-os gazdasági helyzetét tekintve hatalmas terhet
jelentett.

Keresztury 1945. március 21-én a minisztériumban értekezletet tartott a jog-
akadémiák helyzetéről, ahol elégedetlenségét fejezte ki a jogakadémiák színvo-
nalával kapcsolatban és jelezte, hogy megszüntetésüket tervezi. Itt dr. Tóth Jó-
zsef dékán vállalta, hogy nagyszabású átszervezést hajtanak végre a miniszte-
rium elképzeléseinek megfelelően. Májusban javaslatot terjesztetnek fel a minisz-
tériumba és azt ígérik, hogy a tanszékek számár 8-ról 14-re emelik, meglévő
tanszékeiket a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék kivételével megszüntetik
és a minisztériumi elképzeléseknek megfelelő tanszéki rendszert építenek ki.³⁹

Feltételezhetően erre a felterjesztésre válaszol levélben a miniszter, amelyben
kifejti, hogy „az egyes kérdések gondos mérlegelése után nem látja kellően biz-
tosítva azt, hogy a jogakadémiák ezidőszertinti állapotukban ezeknek a követel-
ményeknek saját erejükből képesek volnának hiánytalanul megfelelni. Kéri a
fenntartó hatóságot, hogy a reformszabályzat megfelelő intézkedéseit már a kö-
vetkező – 1946/47-es tanulmányi évben fokozatosan léptesse életbe”. A súlyos
követelmények ellenére a miniszter a maga részéről „semmi kötelezettséget nem

---

³⁷ Érseki Jogakadémia 1942/43 –1945/46-os Évkönyve. Stencilezett anyag, az egész kötetet 1945 után
állították össze.

³⁸ Bölöny József: Magyarország kormányai 1848–1992. Bp., 95–96. o.

³⁹ Érseki Jogakadémia 1942/43 – 1945/46-os Évkönyve.

ígér, sőt kifejezetten kijelenti, hogy a kincstártól az államháztartás mai súlyos helyzete következtében a jogakadémiák támogatást nem remélhetnek”.⁴⁰

A jogakadémiák teljes átszervezését az 1946. április 27-én megjelent 60.000/1946. VKM. sz. rendelet tette szükségessé. A márciustól júniusig tartó tárgyalások, értekezletek, levelezések mind azt szolgálták, hogy ezeknek a követelményeknek megfelelően és állami fenntartással fennmaradjanak. A miniszter levelének utolsó mondata azonban teljesen reménytelenné tette a további működést. Az intézményt eddig fenntartó egri érsekség anyagi, gazdasági háttere megszűnt, s az 1946-ban egekbe szökő infláció még súlyosbította a helyzetet.

A jogakadémia megmentésének egyetlen útját Czapik Gyula érsek abban látta, ha az intézmény a katolikus egyház országos felügyelete alá kerül. A Magyar Püspöki Kar 1946. július 20-án megtartott értekezlete Czapik Gyula javaslatára elfogadta, hogy a jogakadémia „Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar” néven a Magyar Püspöki Kar fennhatósága alatt álljon és fenntartási költségeit is legalábbis részben fedezze. 1946. szeptember 1-jén már ezen a néven nyitotta meg kapuit.⁴¹

A katolikus püspöki kar gesztusát az akadémia tanári kara, s talán maga Czapik érsek is kissé túlértékeltte. Egyházi közökben és Egerben is az a hír járta, hogy ezzel a lépéssel kezd beteljesedni Eszterházy Károly álma és Egerben katolikus egyetem létesül. Ennek annyi alapja volt, hogy a püspökkari konferencia kimondta, hogy az intézmény rektora a mindenkori egri érsek, a kar élén pedig az általa kinevezett dékán áll. Az érsek az egyházi vezetők döntéséről hivatalosan, levélben tájékoztatta a vallás- és Közoktatásügyi minisztert. Levelében felhívta a figyelmet arra, hogy az eleve katolikus egyetemnek épült Líceumban „jog- és államtudományi kar részére rendelkezésre állanak a megfelelő helyiségek és külön kiemeli, hogy a kar mintegy 10.000 kötetből álló könyvtára mellett elsősorban a kar céljait szolgálja a líceum 85.000 kötetes könyvtára. A személyi feltételek szempontjából vállalja a tanszékek számának szükséges szaporítását, tudományos segédszemélyzet alkalmazását, és kijelenti, hogy a tanszékeket olyan tudományos múlttal, lehetőleg egyetemi magántanári képesítéssel rendelkező tanárokkal kívánja betölteni, akik mind a reformszabályzat szerinti magasszínvonalú jogászképzést, mind a szabályzat által előírt tudományos kutatásba való bevezetést, valamint a tudományos kutatás előmozdítását maradéktalanul biztosítani tudják”.⁴² Ugyanakkor kéri a minisztert, hogy „az 1940: XXVIII. tc. 3. §-a, amely a jogakadémiák első évfolyamait megszünteti, véglegesen hatálytalaníttassék és hogy az egyetemi színvonal elérésének ellentételeként engedélyezze a kar tanárainak kinevezését az illetmények tekintetében az egyetemi

---

⁴⁰ U. o.

⁴¹ Magyar Katolikus Jogakadémia Jog- és Államtudományi Kar Évkönyve az 1946/47 és 1947/48-as tanévről.

⁴² U. o.

tanárok státuszával azonosan, főleg a nyugdíjba való beszámítás szempontjából.⁴³ A Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar megalakulásával kapcsolatos bejelentést a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyólag tudomásul vette.

A minisztériumi jóváhagyás után nagy erővel megindult az új kar szervezeti és működési szabályzatának elkészítése, amely minden szempontból igyekezett megfelelni a jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének módosítását tartalmazó 60.000/1946. VKM. rendelet feltételeinek. A tavaszi minisztériumi tárgyalásoknak megfelelően átalakították a tanszéki struktúrát, s a korábbi nyolc tanszéket részben megszüntetve, részben átalakítva 14 tanszéket hoztak létre.⁴⁴ Lényeges változás történt az oktatás szerkezetében is. Voltak kötelező főkéllégiumok és szabadon választható kiskollégiumok és mellékollégiumok. A főkéllégiumok előadóinak heti egy konzultációs órát is be kellett tervezni.

A szervezeti és szerkezeti változtatások után a tanári kar biztosításáról is gondoskodni kellett. A korábbi tárgyalásokon a minisztérium éppen a tudományos színvonal gyengeségét kifogásolta a jogakadémiánál, most pedig 14 tanszék élére kellett volna tudományosan képzett, gyakorlott előadókat biztosítani. A már működő állami egyetemek jogi karain oktató tanárok közül elképzelhetetlen volt, hogy valaki akár alacsonyabb tanári fokozatból is állást változtasson a bizonytalan sorsú egyházi intézménybe. Az új tantestület összeállítására alig egy hónapja volt a szervezőknek.

1946. szeptember 1-jén az egeri érseknek, mint a Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar rektorának a javaslatára az esztergomi érsek, mint a kart fenntartó püspöki kar elnöke kinevezte az első rendes és rendkívüli tanárokat. A magyar polgári törvénykezési jog tanszékére dr. Schönvitzky Bertalant, a magyar pénzügyi és közigazgatási tanszékére dr. Tóth Józsefet, a római jog tanszékére dr. Vécsy Lászlót nyilvános rendes tanárokká, a magyar és összehasonlító európai jogtörténeti tanszékére nyilvános rendkívüli tanárrá dr. Holik Sámuel. Ezek a tanárok a korábbi jogakadémiának is oktatói voltak.

Ugyancsak szeptember 1-jén, de szeptember 15-i hatállyal a közgazdaság és pénzügytani tanszékére dr. Kovrig Béla volt kolozsvári egyetemi nyilvános, rendes tanárt, a magyar alkotmányjog tanszékére dr. Csizmadia Andor egyetemi magántanárt nyilvános rendes tanárokká, a statisztika tanszékére dr. Ősy József egyetemi magántanárt, a kereskedelmi és váltójogi tanszékére dr. Perbíró József

---

⁴³ U. o.

⁴⁴ A karon a következő tanszékek működtek: 1. magyar és összehasonlító európai jogtörténet; 2. római jog; 3. egyházjog; 4. statisztika; 5. közgazdaságtan és pénzügytan; 6. magyar alkotmányjog; 7. általános alkotmánytan és közigazgatástan; 8. jogfilozófia; 9. magyar magánjog; 10. magyar anyagi és alaki büntetőjog; 11. magyar közigazgatási és pénzügyi jog; 12. magyar kereskedelmi és váltójog; 13. magyar polgári törvénykezési jog; 14. nemzetközi jog.

egyetemi magántanárt nyilvános rendkívüli tanárokká nevezte ki. A kinevezéseket a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyta.⁴⁵

Ezzel a megszervezett 14 tanszékből 9-en megoldották a vezetést, 5 tanszék-nél azonban csak helyettesítéssel, időlegesen megbízással tudtak számolni. A meghívott és kinevezett személyek többsége jelentős tudományos múlttal rendelkezett. Kovrig Béla az 1940-ben újra indított kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanára, 1943/44-ben rektora volt. Mihelics Vid 1935-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen habilitált, s a tudományos és közírói közélet ismert alakja volt. 1945 után mindketten a Keresztény Demokrata Néppárt vezető politikusai voltak, s politikai megítélésük kommunista részről már ekkor negatív volt.⁴⁶ Az 1908-ban született Perbíró József a pécsi tudományegyetem elvégzése után gyakornokként az egyetemen maradt, s 1946-ban habilitált kereskedelmi jogból. 1949 után a szegedi egyetem jogi karán folytatta tovább munkáját. Csizmadia Andor 1949–1958 között az ELTE jogi karán tanított, 1958-tól pedig a pécsi egyetem jogtörténeti tanszékének vezetője volt.⁴⁷ Ősy József a közgazdaságtudományok doktora volt, s 1941 februárjától a kolozsvári egyetem intézeti tanára, majd az általa szervezett Szociálpolitikai Intézet igazgatója volt. Egyetemi magántanári habilitációját 1943-ban ezen az egyetemen szerezte.

Az új tanárok megjelenése pozitívan hatott az intézet életére. A korábban eléggé elzárkózó intézmény nyitottabbá lett a város és a megye felé. Kovrig Béla és Mihelics Vid mint Keresztény Demokrata Néppárt vezető politikusai sok személyes kapcsolattal rendelkeztek a városban. 1947 nyarán a jogi kar már aktívan részt vett a megyei nyári pedagógustanfolyam szervezésében, sőt többen előadást is tartottak. Csizmadia Andor, aki a tantestület legfiatalabb tagja volt (1910-ben született), prodékánként igen jó kapcsolatot épített ki a joghallgatókkal. Megszervezte a Szociográfiai Intézetet és a hallgatók bevonásával szociográfiai kutatásokat végzett Ivádon, Mónosbélien és Belpátfalván. Különösen az ivádi endogám családi kapcsolatokról írt tanulmányok nagy érdeklődésre találtak tudományos körökben.

Az 1946. július 20-i püspökkari tanácskozás értelmében az intézmény fenntartója a püspöki kar lett. A pénztelenség azonban nemcsak az egri érsekségre volt jellemző, hanem az egész egyházat sújtotta. A szűkös anyagi helyzetben csak „mispénzekből” és gyűjtésekből tudtak juttatni a kar fenntartására. Már pár hónappal az átszervezés után kénytelenek voltak az államhoz fordulni államsegélyért. 1946–1947-ben tíz tanszékre a vallás- és közoktatásügyi miniszter „rendszeres, személyre szóló államsegélyt biztosított, s annak folyósítását a kinevezés tudomásulvételével egyidejűleg elrendelte”.⁴⁸

⁴⁵ A Magyar Katolikus Jogakadémia Jog- és Államtudományi Kar Évkönyve 1946/47 –1947/48.

⁴⁶ Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956. BP., 1994. 40–52; 94–98. o.

⁴⁷ Magyar Életrajzi Lexikon 1978–199. Budapest, 1994. Akadémiai Kiadó, 161. o.

⁴⁸ Magyar Katolikus Jogakadémia Jog- és Államtudományi Kar Évkönyve 1946/47 –1947/48. 58. o.

Ilyen körülmények között tulajdonképpen megkönnyebbüléssel fogadhatták volna az egyházi iskolák államosításáról szóló 1948:XXXIII. törvényt, ha annak miniszteri indoklása előre nem vetíti a várható jövőt: „A jogakadémiák jelentőségüket veszített, idejét múlt intézménye kérdésének ésszerű rendezését eddig kizárólag különállásuk akadályozta”.⁴⁹

1948 szeptemberében már mint Egri Állami Jogakadémia kezdte meg tanévet az intézmény. A vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. Tóth József dékánt megbízta az akadémia vezetésével, 198.997/1948. sz. határozatával pedig 1948. július 1-jei hatállyal állami alkalmazottakká nyilvánította az akadémia tanárait, akiknek illetménye megegyezett a tudományegyetemek tanszemélyzetével.⁵⁰ Ez év őszén egyébként a kialakuló pártállam igényeinek megfelelően radikálisan átszervezték a jogászképzést. Az állam- és jogtudományi karokat megszüntették, s a jog- és közigazgatás-tudományi karrá szervezték át. A 206.693/1948. sz. rendelet értelmében 1948 őszétől a jogi karok I–II. évfolyamra járó hallgatói már új tanterv szerint tanulnak, a III–IV. évfolyam hallgatói még a régi tanterv szerint fejezik be tanulmányaikat.

Annak ellenére, hogy 1948 őszén az egri jogakadémia is indított I. évfolyamot az új rendelkezéseknek megfelelő átszervezéseket csak a legszükségesebb mértékben hajtották végre. „Az 1948/49-es tanév végén a vallás- és közoktatási miniszter a jogakadémiákat, valamint a debreceni tudományegyetem jog- és közigazgatás-tudományi karának működését a 4105/1949. Korm. sz. rendeletével 1949. évi augusztus jó 30-i hatállyal megszüntette, illetve szüneteltette”.⁵¹ A még nem végzett akadémiai hallgatók egyetemi jogi karon tovább folytathatták tanulmányaikat, az oktatók közül voltak olyanok, akiket nyugdíjba küldtek, voltak, akik egyetemi tanszéken folytatták tovább munkájukat és voltak olyanok is, akiknek saját maguknak kellett további sorsukról gondoskodni.

Ezzel 200 évi működés után az egri jogakadémia megszűnt létezni.

---

⁴⁹ Szabó: Állam- és Jogtudományi Enciklopédia 903. o.

⁵⁰ Egri Jogakadémia Évkönyve az 1948/49-es tanévről.

⁵¹ U.o.